

ૐ

રોયલ નાટક મંડળી. ભૂલનો ભોગ.

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
રોયલ નાટક મંડળીના માલિક,
શેઠ મહાશંકર વેણીશંકર.

હાલ મુકામ:- ~~વીરમગામ નજીકની સીમેન્ટર-અવરોધમાલિક~~
લેખક:- ~~લક્ષ્મીકાંત શ્રીમદેવ-સ્વેશનવડિ-સુરત.~~

જામન.

ડાયરેક્ટર:-

મી० સોરાખજી મેહરવાનજી, મત્રક.

આવૃત્તિ ૫ થી. પ્રત ૫૦૦૦.

સર્વે હકો પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને ૧૯૨૫

મુદ્રિત ૦-૪-૦

૫૨૨૭૮

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૨૨૭૧

અમદાવાદ-શ્રી ભૈરવ-ચિત્રવાટક પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
વારોલેલ આપુલાલ શાહે છાપ્યું છે.
બીકાંદા જોશંગભાઈની વાડી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧ ૨૨૭૯ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ભૂલનો ભોગ

વિષય ૬ - ૨૨૭

Reg No 99

ભૂલનો ભોગ.

નાટકના મુખ્ય પાત્રો

પુરૂષ પાત્રો.

વેણીલાલ..એક શ્રીમંત ગ્રહસ્થ
ચંદ્રકાંત.....વેણીલાલનો પુત્ર
જયંત.....ચંદ્રકાંતનો બાળભાઈ વેણીલાલના આશ્રય નીચે
ઉછરેલો પાછળથી ગંગાનો પતિ.
પ્રીતમલાલ.. ...વેણીલાલનો પરમ સ્નેહી.
ભાણુ.....દેશનમાં ઉછરેલો પ્રીતમલાલનો મુખ્ય દીકરો
જડબુદ્ધિ.....એક ઉદારગીર, ધી વંગ ખેડૂત એસોસીએશનનો
પ્રમુખ.
નરાધમ.....એક અધર્મ બદમાશ, મજદુર મંડળનો સેક્રેટરી,
ગંગાનો આપ.
કૃષ્ણાશંકર.....એક સ્વાર્થ પદ્મ બ્રાહ્મણ, વેણીલાલના ઘરનો
આશ્રિત.

સ્ત્રી પાત્રો.

અમૃતા.....વેણીલાલની કબેશપ્રિય સ્ત્રી.
સરસ્વતી.....ચંદ્રકાંતની સુશીલ પત્નિ.
નવલ.....ઉદ્ભવ છકેલ છોકરી વેણીલાલના ઘરમાં ઉછરેલી
અમૃતાની બહેનની દીકરી.
ગાદાવરી.....નરાધમની સ્ત્રી ગંગાની મા.
ગંગા.....નરાધમની દીકરી, પાછળથી જયંતની
પરણેતર.

તે ઉપરાંત ભટ્ટ., ધાટી દુકાળીયાઓ, મુકિતદોળના માણસો
પોલીસ સીપાઈ. કબળના મેંબરો, નાચનારીઓ, વગેરે વગેરે.

ભૂલનો ભોગ.

નાટકનો ડુંક સાર.

જગતમાં ભૂલ કોણ કરતું નથી? ગરીબ હોંકે શ્રીમંત, સુખ હો કે વિદ્વાન, સર્વ ભૂલને પાત્ર છે: ભૂલથીજ જો કે પરીતાપ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. છતાં ભૂલ એ અનુભવની જનેતા છે. અનુભવજ હજીપણ અને જ્ઞાનનો પિતા છે. અનુભવ વિનાનું જીવન પથુ સમાન છે. ઘણીવાર ભૂલ પરોક્ષપણે માનવીનું હિત સાધે છે, ભૂલથીજ રાજ્ય પરિક્ષિત મોક્ષ પદ પામ્યો. ભૂલથીજ સુરદાસે પરમ-પદ મેળવ્યું. દેવથી માંડી સૂક્ષ્મ કીટ પર્યંત સર્વને “ભૂલનો ભોગ” તો થવુંજ પડે છે. છતાં તે રિચિતિ પ્રાપ્ત થતાં, તેનો ઉપભોગ શી રીતે કરવો! કંગાળ જીવનમાંથી ઉગરી, કર્તવ્યમય દીશામાં પ્રયાણ કરી, જીવનકૃતાર્થ શી રીતે કરવું? તે દર્શાવવાનો અદ્વ્ય પ્રયાસ આ નાટકમાં કરેલો છે, અસ્તુ!

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ અને વસ્તુસ્થના.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ-ધી યંગ ૧૯૩૨ એસેસીએસનનું મકાન.

મેઘજીના સંખ્યા ઘટતી જતી હોવાથી, અને તીજેરીનું તળીયું પણ સાથે દેખાવાથી બદમાશોનું મંડળ આજે મસક્ત કરવા મળ્યું છે. મંડળનો સેક્રેટરી નરાધમ, કાચી ઉંમરના બીનઅનુભવી યુવાનોને મંડળના સભ્યો (મેઘજી) બનાવવાની દરખાસ્ત કરે છે. દરખાસ્ત પસાર થાય છે. એટલામાં નરાધમ ચંદ્રકાન્તને મેઘજી બનાવવા લાજુને સૂચના કરે છે. આજ બદમાશોની સોબતમાં ફરતો શાહુ તરફાળજ બીજું ઝડવે છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનું મકાન

આજે ચંદ્રકાંતની વર્ષગાંઠ છે, છતાં સરસ્વતિ આનંદ બહુલે શોકસાગરમાં ડુબેલી દેખાય છે, લગ્ન પછી જ્યારથી સરસ્વતિ સાસરે રહેવા આવી છે, ત્યારથી પતિનું સુખ શું, દુષ્ટિ જીવનનો લ્હાવો શું, એ જીવનની મીઠાશ શું, એનો લેશ પણ અનુભવ એને થયો નથી કારણ? કજીયાળી સાસુ અને અદેખી નણુંદ! કુસંપ અને કલેશથી કકળતો વેણીલાલ, સરસ્વતિને આંસુ બીની આંખે આવતાં જોઈ છુપાય છે. અસયા અને નવલ આજે પણ ચંદ્રકાંતને ઉત્કેરવાનીજ બાજુ ખેલી રહ્યાં છે; પણ ચંદ્રકાંત તો “ધરમાં હાંડલા હોય તે તો ખખડે” “વડીલોએ તો પોતાના અંતઃકરણ સદા ઉદાર રખવાં જોઈએ.” એવું એવું બોલી રહ્યો છે. જ્યંતના ઉપદેશથી એ ડાહ્યો થઈ ગયો છે. એની એમને કલ્પના હોય? પતિ આજે પોતાનો થયો એમ સમજી સરસ્વતિ સ્વભાવિકજ ખલકાય છે, નવલ જોઈ જાય છે! થઈ ચુક્યું! અદેખાઈની આગમાં બાબીને જન્મભર રકાવવાની પ્રાતઃજા નવલ લે છે. કંટાળેલો ચંદુ ચાલ્યો જાય છે. બાદનો ખાર બાદપર નીકળે છે. એટલામાં વેણીલાલ જાહેર થઈ સરસ્વતિપર વિશેષ અત્યાચાર થતો અટકાવે છે. અસયા અને નવલને શીટકાર આપી ત્યાંથી ચાલ્યો જ છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—રસ્તો

નિશાળેથી છુટી ગંગા ઘેર જવા નીકળે છે. રસ્તામાં લાલુ ગંગાને એટલી જોઈ ભટકી બને છે. ગંગાને રોહી રાખવા પ્રયત્ન કરે છે અચાનક ચંદ્રકાંતની વર્ષગાંઠ હોવાથી તે મુખારકબાદી આપવા નીકળેલો જ્યંત ત્યાં આવી ગયે છે. ગંગા પોતાને ઘેર સંભામત જવા દેવા જ્યંતને સજ્જન ગણી એની રહાય માંગે છે. ચાર આંખો મળતાં હૃદયના તાર કંપી ઉઠે છે. જ્યંત લાલુને વાતોમાં રોહી રાખે છે. એટલામાં ગંગા ચાલી જાય છે લાલુ એની પાછળ જવા નૈવાર થાય છે. જ્યંત રોકે છે. લાલુ તકરાર કરવા તૈયાર થાય છે, જ્યંત ચાલ્યો જાય છે. જ્યંતપર અપમાનનો બહુલો લેવા લાલુ નિશ્ચય કરે છે, ત્યાં નરાધમ આવે છે. લાલુ પાસેથી પચીસ હજાર રૂપિયા રોકડા લઈ ગંગા એને પરજીવાણી ધરદો ભાજે છે. લાલુ અને નરાધમ વચ્ચે સાકુ નહીં થાય છે.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—વેણીલાલના ઘરનું દિવાનખાનું.

બ્રહ્માં રહી ગરેસો રૂમાલ શોધવા સરસ્વતિ આવે છે. ચંદુનું આવી અચાનક સુખન લેવું. પરણ્યા પછી દંપતિનો પ્રથમજ પ્રેમ ભર્યો મેળાપ ! મુખારકબાદી આવવા આવેલો જ્યંત પોતાના ઉપદેશનું આનું શુભ પરિણામ આવેલું જોઈ ખુશ થાય છે. બાદ સરસ્વતિનું જવું. ચંદુની વર્ષગાંઠ હોવાથી જન્મવા નોતરેલા પ્રીતમલાલ, ભોગીલાલ, તથા લાલુનું આવવું. ચંદ્રકાન્ત સર્જને આવકાર આપે છે અંગ્રેજ એડીટર પછવાડે ધસકાનો લાલુ ફળેત થાય છે. વેણીલાલનું આવવું. પ્રીતમલાલ ચંદ્રકાન્તને વીંટી બેટ આપે છે. અને ચંદુને શી બેટ આપવાનો વિચાર રાખ્યો છે ” એવો પ્રશ્ન વેણીલાલને કરે છે. ધરનાં નિર્ત્યના કલેશથી કંટાળેલો વેણીલાલ ચંદ્રકાન્ત અને સરસ્વતિનું જીવન સુખી થાય એવા હેતુથી એમને જુદું ઘર માંડી આપવોના ઇરાદો બનહેર કરે છે, બધા વિચમગ થાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલના બગીચાનો એક ભાગ.

વેણીલાલના માહાલક્ષ્મીપરના ” ચંદ્રમહાલ નામના બંગલામાં ચંદ્રકાન્ત આજે રહેવા આવ્યો છે; ત્યાં શાણો અને ચતુર જ્યંત એ ચંદ્રકાન્તના અન્ય સર્વ મિત્રો નિખાલશ છે યા સ્વર્થિ. એ જાણી એનું કાંઈ પણ રીતે અશુભ ન થાય એવા હેતુથી કશ્ચાશંકરના પેટની વાત કમળવા પ્રયાસ કરી રહ્યો છે, ત્યાં લાલુ આવે છે. જ્યંતને મેરના ખીંછામાં ઢાગડો માની, કશ્ચાશંકર તથા લાલુ ચંદ્રકાન્તને ઘરડીયો, જુગારી, રંડીયાળ છવાદિ બનાવી પોતાનાં ખીસાં તર કરવાનું કહે છે. બાદ જ્ઞાતિબેદ વિષે પરસ્પર ચર્ચા? ચર્ચા દરમ્યાન જ્યંત મુખ બનાવે છે એવો જુદમ કશ્ચાશંકરને પડે છે, તેથી ચંદ્રકાન્તના સંચંધમાં પણ પોતે મુખ કાં ન બન્યો હોય એવી શંકા જિહ્વા, જ્યંત ચંદ્રકાન્ત પાસે એ સંચંધી ખુલાસો કરે તે પહેલાંજ જ્યંતને બદનામ કરી એનું કાસમ કરી નાખવાની કુક્તિ રહી છે. મુખ લાલુને પોતાનું કશ્ચાશંકર બનાવે છે લાલુને કાશ, જ્યંતને નામે સરસ્વતીપર પ્રેમ પત્રિકા લખાવી મોકલે છે.

પ્રવેશ ૧ ફો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલનો ઘાટો હાગ તથા બગીચો,

સાસુ અને નણંદના ત્રાસથી છુટેલી અને પતિની મીઠી જાદમાં આજે બરાબેલી સરસ્વતીનાં આનંદોદગાર ચંદ્રકાંત સરસ્વતિ અને જયંતનો નિર્દોષ હાસ્યવિનોદ ! ત્યાં જયંત કર્ણાશંકર અને લાલુ વિષે ઇશારો કરવાં જાય છે. પણ એટલામાં કર્ણાશંકરે લાલુના હાથે જયંતને નામે લખાવેલો પત્ર પોસ્ટવાળો આપી જાય છે. પત્ર વાંચતાંજ સરસ્વતીના હોસ ઉડી જાય છે. સરસ્વતીના હાથમાંથી સરી પડેલો એ કાગળ ચંદ્રકાંત ઉપાડી વાંચે છે. મ્હમ્મ ચુક્યું ? ચંદ્રકાંત જયંતનું કંઈ પણ ન સાંભળતાં એનું ખુન કરવા તૈયાર થાય છે, સરસ્વતી વચ્ચે પડતાં એને પણ મારી નાંખવાની ધમકી આપી મારફાડ કરે છે, ભાં દીકરાને મળવા વેણીલાલ તેજ વખતે આવી ચડે છે, મારફાડનું કારણ પૂછતાં ચંદ્રકાંત વેણીલાલને પેલો પત્ર આપે છે જે પણ ફાણવાર રતનમ્મ બની જાય છે, આખરે એ જયંતને એની પાસે એનાજ હસ્તાક્ષરે લખેલો કાઠ કાગળ પત્ર હોય તો તે આપવા કહે છે, અગર સરખાવનાં પેલો કાગળ યનાવડી છે એવા અનુમાન ઉપર વેણીલાલ આવે છે અને જયંતને નિર્દોષ જાહેર કરે છે, હવે ચંદ્રકાંતો મિત્રાજ હાથ રહેતો નથી. પિતા પૂત્ર વચ્ચે બહુ તકરાર થાય છે. અંતમાં બંને સરસ્વતી ચંદ્રકાંતની સાથે રહેશે તો એ એને દુઃખ દેશે એમ વિચારી સરસ્વતીને પોતાને ભાં આપી રહેવા કહે છે. પતિ પરાયણ સરસ્વતિ પતિના ચરણમાંજ મરવાનું વધારે પસંદ કરે છે, છતાં ચંદ્રકાંતના ક્લેશમાં પેટેલો બ્લે-મનો કોડો દુર થતો નથી. વેણીલાલના દેખતાં જ પાછો સરસ્વતીપર ક્રુમ્મો કરવા જાય છે. પણ આખરે વેણીલાલના કોધથી ડરી દબાઈ જાય છે. વેણીલાલ જયંતને પોતાની સાથે લઈ જાય છે.

અંક ૨ નો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—નરાધમનું મકાન.

લાલુ જેવા એક મૂર્ખ ભામટા સાથે પોતાને ન પરણાવ ગંગા નરાધમને વિનવે છે, ત્યાં લાલુ આવે છે, લાલુનો સત્કાર કરવા નરાધમ ગંગાને દરમાવે છે. તથા ગાંધારી લાલુનો તિરસ્કાર કરે છે. નરાધમ જલ તોડી નાસી છુટેલો એક બદમાશ છે. તેથી તેને પકડવા પોલીસ એના ઘર પર દરોડો પાડે છે. ગભરાટમાં નરાધમ નાસી જાય છે. ગંગા બીજી બાબુથી છટકી જાય છે એટલામાં જમવા નોંતરેલા દરજ્યાશંકર તથા જડબુદ્ધિ પ્રવેશ કરે છે. પોલીસને વેંઘ તેઓ પણ ભાગી જાય છે, કામાધિન લાલુ ગંગાને બેટવા જતાં પીળી પાંધડીવાળાને બેટી ફેંજેત માય છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનું ઘર.

નરાધમના ઘરમાં લાલુ, દરજ્યાશંકર અને જડબુદ્ધિને બહાર પડતા વેણીલાલ જોઈ ગયેલો હોવાથી જયંતને તે વિષે ઘટતી તપાસ કરવાનું કહે છે. દરમ્યાન નવલ સાસરે રહેતી ન હોવાથી એના વરનો આવેલો કાગળ અસુયા વેણીલાલને આપે છે. નવલની સાસરે જવાની નાખુશી, વેણીલાલનો સખ્ત કપકો. અસુયા નવલનો પક્ષ કરી એને સાસરે ન જવા દેતાં પોતાની પાસે જ રાખે છે. દર્કશા સ્ત્રી મળવાથી વેણીલાલનો સંતાપ. જયંતને દિલાસો આપી જવું વેણીલાલ તથા જયંતનું અહીં કામ પ્રસંગે લાલુ વેણીલાલને મળવા આવે છે, વેણીલાલ બહાર નીકળી જવાથી મળી શકતો નથી. એવામાં નવલ આવે છે. નવલ લાલુ પાસેથી સરસ્વતિને લોહીના આંસુએ રડાવવાનું વચન લે છે. લાલુ નવલને ધી યંગ બહાડસ એસોસીએશનની એક સભ્યા (મેમ્બર) પનાવવા લાઇ જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ ધી ચંગ ખડડસ એસોસીએશનનું મકાન.

ગોદાવરીથી છાનો નરાધમ ગંગાના લગ્ન લાલુ સાથે કરી નાંખ્યા ગંગાને અહીં ઉપાડી લાવે છે. કારણ કે આજે આ મંડળનો વાર્ષિક દિવસ ઉજવવાનો હોવાથી સાથે સાથે ગંગાના પણ લગ્ન ત્યાંજ થઇ જાય તો પછી ગોદાવરીનું કશું ન ચાલે. નરાધમ ગંગાને ખરી વાત જણાવે છે. ગંગાનો ગલરાટ ! લાલુ અમરી ગંગાને વિનવે છે. ગંગા પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહે છે. એટલામાં નોતરેલા ચંદુનો આવવાનો વખત થયો હોવાથી ગંગાને જરા પણ ગડબડ ન કરવા ધમકી આપી એક ખુણામાં બેસાડવામાં આવે છે. નવલ પૂર કઠોરામાં પ્રવેશ કરે છે. ચંદ્રકાન્ત અને નવલ બંને આ મંડળના મેમ્બર થવાના હોવાથી, પરસ્પર એક બીજાની શરમ છુટે. અને તેઓ બંને બેઠકક રીતે અન્ય સભ્યો સાથે છુટથી બેળાય એવા હેતુથી જડબુદ્ધિ એક નાનો પ્રોગ્રામ ઘડી કાઢે છે. અને તે પ્રમાણે અમલ કરવા, નવલને સૂચના આપવા પોતાની સાથે બીજા ઓરડામાં લઇ જાય છે. સરસ્વતીપર વેર લેવાની ધુનમાં, જડબુદ્ધિ જે કંઈપણ કહે તે પ્રમાણે હિમતથી કરવા નવલ કથુલ થાય છે, બાદ ચંદ્રકાન્તને કંઈજાશંકર તેડી લાવે છે. જે પ્રોગ્રામ નવલને સમજાવવામાં આવ્યો તે વિષે કંઈજાશંકર કંઈજ જણાવતો નથી. બાદ દારૂની પ્યાલીઓ હાજર થાય છે. ચંદ્રકાન્ત દારૂ જોઈ ગલરાય છે. કંઈજાશંકર અને લાલુ, દુઃખી હૃદયને દારૂ દિલાસારૂપ છે. એવી દલીલ કરી દારૂ પીવાનો આગ્રહ કરે છે. જોમી પણ જોળો ચંદ્રકાન્ત પોતાના ખરેખર દુઃખી માની દારૂનો સ્વિકાર કરે છે. બાદ નાચરંગ શરૂ થાય છે. ચંદ્રકાન્ત દારૂ પીતાજ જાય છે, ગાણું બંધ થતાં લાન જૂલૂતો જતો ચંદ્રકાન્ત ફરીથી ગાણું ધાલળવા ઇચ્છા જાહેર કરે છે. લેડી મેમ્બર તરીકે મોંઢાપર જુરખો નાંખી નવલ ગાણું ગાય છે એના હૃલકથી મોડ પામી, ચંદ્રકા ત નવલને જુરખો ફર કરી એક ચુંબન લઇ લે છે તત્કાળ ,, જૂલનો ભાગ ,, થઈ પડેલા ચંદુને સમજાય છે કે જેને એણે ચુંબન કર્યું તે બીજી કોઈજ નહિ પણ નવલ એની ખંદન છે. નીચે ઉતરી પશ્ચતાપનો પ્રવાહ ચાલુ થાય છે, ચંદ્રકાન્ત નવલ પાસેથી આ મકાનમાં કેવી રીતે આવી એનો ખુલાસો માગે છે. લાલુ કંઈજા-

શંકરનું નામ આપવા નરમને હસારતથી કહે છે. કંથુશાંકરની કમ્પ.મ, ચંદ્રકાન્તનાં સમ વચન પ્રહારથી કંથુશાંકરનું દિલ સંસારપરથી ઉઠી જાય છે. પેટને માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યા તેનો પસ્તાવો થાય છે. કંથુશાંકર સર્વને બહાર લઇ જવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં નરાધમ અટકાવે છે, અને પુનઃ કરવાની ધમકી આપે છે. એટલામાં ગોદાવરી નરાધમનીજ ભરેલી પીસ્તોલ સાથે ગંગાને શોધવા આવી ચડે છે. ગંગા દોડતી માને વળગી પડે છે. ગોદાવરી પીસ્તોલની મદદથી સર્વને મકાનની બહાર લઇ જાય છે.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલનો એક ભાગ.

શાંકસાગરમાં કુબેલી સરસ્વતિ । ત્યાં પોતાના કર્મથી પસ્તાતો કંથુશાંકર, સત્ય ખૂલાસો કરી, સરસ્વતિને ન્યાય આપવા આવે છે. ચંદ્રકાન્ત પ્રથમ તો કંથુશાંકરનું કંઈ પણ સાંભળવા તિરસ્કાર સંકુલિત ના પાડે છે. પણ કંથુશાંકરની આજીજીથી એને સાંભળવા હિંમત થાય છે. કંથુશાંકર લાલુના હાથે જ્યંતને નામે લખાયેલા પત્રના ભેદનો સ્ફોટ કરે છે. વિખુલ હૃદયનું ફરી સંમેલન ! બાહ્ય પતિને આશિર્વાદ આપી કંથુશાંકર પૃથ્વીયાત્રા કરવા ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ—વેણીલાલના મકાનનો એક ભાગ.

જે દિવસે અને જે સમયે, ચંદ્રકાન્ત ગંગા, ગોદાવરી ઇત્યાદિ મંડળના મકાનમાંથી સહિસ્રલામત બહાર પડ્યા, તેજ દિલસ, તેજ વખતે સીનેમામાંથી જ્યંત તેજ રસ્તે ધેર જતો હતો, ચંદ્રકાન્ત તો ચાલ્યો ગયો હતો પણ નરાધમના ત્રાસથી બચવા આ બંને મા દીકરી ગલરાટમાં આમતેમ જોતા ચાલ્યા જતા હતા, ત્યાં જ્યંતની નજર એમનાપર પડી, અને ગલરાટનું કારણ પૂછ્યું, સત્ય ખૂલાસો મળતાં એમને પોતાની સાથે તેડી વેણીલાલ પાસે લઈ આવે છે. તેમની વાત સાંભળી દુઃખી અનાથ એ મા દીકરીને વેણીલાલ પોતાના ઘરમાંજ આશ્રય આપે છે. હવે ગંગા અને જ્યંત એકત્રિત માંજ મળી જાય છે. દિવસાના કેદ કરી રાખેલા હૃદયના ઉત્તરે વહી નીકળે છે, અને પરસ્પર લગ્ન કરવા કથુબ થાય છે.

૧૨૨૭૧

પ્રવેશ ૧ ઠો.

સ્થળ—વેણીલાલનું મકાન અને બગીચો.

વેણીલાલ ગંગા પાસેથી નવલ તથા ચંદ્રકાંતના સંબંધમાં મંડળમાં બનેલા બનાવ વિષે ખૂલાસો સાંભળી અતિ ગુસ્સે થાય છે. તત્કાળ જ નવલને તો સાસરે વળાવી દે છે. ચંદ્રકાંત તથા સરસ્વતીને પોતાને લાં બોલાવે છે. તેઓ આવે છે. લાં ગંગા અને ગોદાવરી ચંદ્રકાંતની નજરે પડે એવી ગોઠવણ વેણીલાલ કરે છે, મા દીકરીને લાં જોતાં જ ચંદ્રકાંતનું દિલ ચીરાઈ જાય છે. તેજ પળે એનું હૃદય માન મત્સર રહીત નિર્ભય બની જાય છે. પૂર્વ સંસ્કાર ફરી ફરી મીકળે છે. ચંદ્રકાંતનું હૃદય કરેલા કર્મ બદલ શિક્ષા સહન કરવા નિડર બને છે; થયેલી “બૂઝનો ભોગ” બની પોતાનું આત્મ જ્ઞાન કરવા પ્રતિજ્ઞા લે છે. વેણીલાલ એને પોતાના વારસા હિસ્સામાંથી બાતલ કરી એક પાઈ પણ લીધા વિના પોતાનું ઘર છોડી આત્મ્યા જવા ફરમાવે છે. સરસ્વતી ચંદ્રકાંતની સાથે જવા અજ્ઞાતા મળે છે. કેટલીક આનાદાની પછી વેણીલાલ રજા આપે છે. સરસ્વતી ઘર છોડી જવા પહેલાં વેણીલાલને પૂછે લાગી આશિષની યાચના કરે છે. વેણીલાલ સરસ્વતીને આશીર્વાદ આપે છે પણ “ચંદુ જ્યારે મારા આશીર્વાદનો અધિકારી થશે ત્યારે જ એ વચનો મારા મૂખવાટે બહાર આવશે,” એ વેણીલાલના શબ્દો સાંભળતાં જ ચંદુ કપાળ કુટે છે; અને પ્રતિજ્ઞા કરી ચાલ્યો જાય છે કે “ને જીવનો રહ્યો તો જરૂર તમારો આશિર્વાદ મેળવીશ”

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—નરાધમનું એકાંત મકાન.

ધી યંગ બ્લડસ એસોસીએશનના મકાનમાં છેલ્લો બનાવ બન્યા પછી વેણીલાલે પોલીસને ચેતાવી મંડળને છિન્ન બિન્ન કરી નાંખ્યું છે, અને એનું નામનિશાન પણ નાશુદ્ધ કર્યું છે. જડશુદ્ધિ પોલીસના હાથમાં સપડાઈ પાંચ વરસ ઠોકાર ખાધો છે. નરાધમ છટકી અહીં ભરાયો છે; અને સર્વ સલામતીનું મૂળ ગંગા અને ગોદાવરીને મારી તેમના પર વેગ લેવા તૈયારી રહ્યો છે. લાલુ નરાધમને મળવા

આંધ્ર છે નરાધમ હવે સુંઘઈ છાડી ધાડ પાડવાનાં નવા ધંધામાં પોતાના કારમત અજમાવવાનો ઇરાદો જાહેર કરે છે. ત્યાં છૂપી રીતે લાલુને મળવા નરમ આંધ્ર છે; અને પોતે પોતાના વેણીની સાથે મુસાફરીએ જવાની છે તે જાહેર કરે છે, એ સંબંધમાં પોતે કંઈ નવી ગોદવળુના વિચારમાં છે એવું કહી નવલને દિલાસો આપી લાલુ એને સવાના કરે છે. જ્યંત હવે ગંગાને પરણી ગયો તે લાલુથી ન સાંખી શકવાથી જ્યંતપર વેર વાળવા ગંગાને ઉઠાવી જવા, વેણીલાલને મક્કને જવા નરાધમ સાથે તયાર થાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનો જંગલો તથા બગીચો.

વેણીલાલ પાસે જ્યંત ચંદુ પાસે જંઈ એને કંઈ સ્થાય કરવાની રજા માગે છે. ચંદુને અણીનેજ વખતે સ્થાય આપવાનું કહી વેણીલાલ એને રજા આપે છે. જ્યંત અને ગંગાનો હાસ્ય વિનંદ! ત્યાં નરાધમ અને લાલુ આવે છે. નરાધમ છૂપાય છે. જ્યંત અને ગંગા લાલુને બનાવે છે. લાલુ આવ્યો છે તેની ખબર વેણીલાલને આપવા જ્યંત જાય છે. લાગ જોઈ નરાધમ ગંગાને ઉઠાવી જવા તૈયાર થાય છે. ગંગા નરાધમને જોઈ, ગભરાઈ ચીસ પાડે છે, અને બેશુદ્ધ થાય છે, ગોદાવરી ગંગાની ચીસ સાંભળી આવે છે નરાધમ ગોદાવરીની છાતિમાં છરો મારી વેરની આગ છુટાવે છે. એટલામાં જ્યંત અને વેણીલાલને આવતા જોઈ લાલુ અને નરાધમ નાસી જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—જંગલમાં એક કુંપડી,

નિઃસહાય અને સાધનહીન હતા પણ ચંદ્રકાંત કંગાલ જીવન ગુજરતા, 'કર્તવ્ય એજ જીવન છે' એવું નિશ્ચય પૂર્વક સમજી જાય છે. આજે ગુજરાતમાં ચોગરદમ દુષ્કાળ પ્રસરી રહ્યો છે. દુકાળીયાઓને સ્થાય આપવા ચંદ્રકાંત શેડીઆઓને ઘેર ઘેર ફરી, પૈસાનું ઉધરાણું કરી તેમને કમોતે મરતા બચાવી એમની આરોપ મેળવી રહ્યો છે. જ્યંત પણ એજ પ્રદેશમાં આવી શ્રીમાન શેઠ તરીકે પોતાને જાહેર કરી, ચંદ્રકાંતની આ હિલચાલ ઉપર બારીક દેખરેખ રાખી રહ્યો છે. આજે ચંદુ એજ શ્રીમાન શેઠ (જ્યંત) ને ત્યાં ઉધરાણું માટે ગયો છે, ત્યાં દુકાળીયાઓ આવી સરસ્વતીપર કુમલો કરવાની તૈયારી કરે છે, એટલામાં ચંદ્રકાંત આવી લાગે છે,

અને ધીંગાણું ન કરવા એમને ઉપદેશ આપે છે. દુકાળીયા ખાવાનું માગે છે ખોરાક માટે તપાસ કરવા ચંદ્રકાંત ઝૂંપડીમાં જાય છે. એટલામાં મુક્તિકેશજીના માણસો આવી દુકાળીયાઓને ખાંધા આપવાનું કહી, પોતાની સાથે આવવા લક્ષ્યાંવે છે. ચંદ્ર આવી એમને અટકાવે છે. ત્યાં ચંદ્રકાંત અને મુક્તિકેશજીના અધિકારી વચ્ચે સમાજ કર્તાવ્ય વિષે વાદવિવાદ થાય છે. એટલામાં ભૂખ્યા દુકાળીયાઓની ધીરજ ખૂટી જાય છે, અને મુક્તિકેશજીના માણસો સાથે ધર્મોત્તર કરવાનું કણુક કરી ચાલી જવા તૈયાર થાય છે. ચંદ્રકાંત નિરાશ થાય છે. ત્યાં જયંત શ્રીમાન શેઠના વેપમાં આવી, દુકાળીયાઓ વચ્ચે ખોરાક વહેંચી આપી ચંદ્રને સાંત્વન આપે છે. બાદ મુક્તિકેશજીનો અધિકારી “તમારા હિંદુ ધર્મના ઉચ્ચ આદર્શો વ્યથિહારી બનાવવાના સમય હવે આવ્યો છે.” એવું શુદ્ધ સચન કરી ચાલ્યો જાય છે. મુક્તિકેશજીના અધિકારી સાથની વાતચિત દરમિયાન આવા અનાથ ગરીબ મનુષ્યોને માટે “મુક્તિકેશ” જેવી એક આદર્શ સંસ્થા સ્થાપના કરવાનો સંકલ્પ ચંદ્રકાંતે કરેલો તે છૂપાઇ ઉભેલો જયંત કળી ગયો હતો. ચંદ્રકાંતને જો આવી સંસ્થા ઉભી કરવીજ હોય તો તેમ કરવામાં એને જે સ્થાય જોઇએ તે આપવા-અપાવવાનો પોતાનો ધરદો જયંત જાહેર કરે છે. ચંદ્રકાંતનો સંતોષ! યોજના લડવા સર્વજનું ઝૂંપડીમાં જવું.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—જંગલ.

ગોદાવરીનું ખૂન કરી પોલીસથી છૂપાતો નરાધમ હવે જંગલમાં ધાડ પાડી મુસાફરોને ઝુટે છે. ગોદાવરીના ખૂનનો શક પોલીસને પોતાના ઉપર છે એવું માની બેઠેલો લાલુ નવલને સાથે લઈ મોટો-રમાં નહાસતો અહિં આવી ચડે છે. નરાધમ લાલુને લુંટી લે છે. નવલને લુંટવા જાય છે ત્યાં નવલ નરાધમની કમરે લટકતી કટાર ખેંચી લઈ નરાધમને ભોંકે છે. નરાધમ નવલને પીસ્તોલ મારી બેભાન કરે છે. બાદ પાંતે પશુ મરી જાય છે. લાલુ નહાસી જાય છે,

પ્રવેશ પાંચમો

સ્થળ—એક ધર્મશાળા.

શ્રીમાન શેઠના વેપમાં જયંત ગંગા સાથે આ ધર્મશાળામાં આવી રહ્યા છે. ત્યાં નવલનું ખૂન થવાથી ગભરાટમાં નહાસતો લાલુ

બહી આની બરાય છે જ્યંત અને ગંગા બહી વાતો કરતા આવે છે. „સ્વાશ્રય સદન, નામનો ઉદ્ધોગ આશ્રમ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો છે. સેંકડો અનાથ મનુષ્યો એ આશ્રમમાં આશ્રય મેળવી ઉદ્ધોગ ધંધા શીખી પોતાના જીવન નિર્વાહનો માર્ગ ખુલ્લા કરી રહ્યા છે. હજારોના આશિર્વાદ આજે ચંદુ મેળવી રહ્યો છે. એ સર્વ પ્રતાપ શ્રીમાન શેઠ જ્યંતનાજ છે. આ આશ્રમ સખંધી વાતચિત ગંગા અને જ્યંત કરી રહ્યા છે ત્યાં લાલુની નજર એમના ઉપર પડતાં એ ગભરાય છે, અને ગભરાટમાંજ એમની સમક્ષ જાહેર થાય છે. લાલુ પોતાને પોલીસને હવાલે ન કરવા જ્યંતને વિનંતી કરે છે. જ્યંત લાલુના ફેશનેબલપણા માટે તિકરકાર દર્શાવીએ હિત વચનો સંભળાવે છે. હવેજ લાલુની શુદ્ધિ ઠેકાણું આવે છે. માફી માગતાં બંને ખુશી થઈ એને આશ્રય આપે છે.

પ્રવેશ છોડો.

સ્થળ-ચંદ્રકાંતનું નિવાસસ્થાન અને “સ્વાશ્રય સદન”

ચંદુ વાસીદુ વાળતો અને સરસ્વતિ ધંટી દળતી નજરે પડે છે. ત્યાં લાલુ શુદ્ધ ગુજરાતી વેપમાં “વેણીલાલ આશ્રમ જોવા આવે છે એવી ખબર ચંદુને આપવા આવે છે. લાલુને સુધરી ગયો જોઈ ચંદ્રકાંત સંતોષ જાહેર કરે છે. ત્યાં વેણીલાલ, જ્યંત અને ગંગા આવે છે. ચંદ્રકાંતની પ્રવૃત્તિ જોઈ વેણીલાલ સંતોષ પૂર્ણ હૃદયે એને અંતઃકરણના આશીર્વાદ આપે છે. ચંદ્રકાંત અને જ્યંત નીખાલસ ભાવથી એક બીજાને મળે છે. ત્યાં જ્યંત “તારા સહવાસે હું મારા દેહનું કલ્યાણ કરીશ” એવા વચનો ચંદ્રકાંતને કહે છે. એ શબ્દો સાંભળતાંજ દુનિયાના પ્રપંચથી કંટાળેલા વેણીલાલને તિવ્ર વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. અને ચંદ્રકાંતને પોતાને ત્યાં અવીસવ વહીવટ સંભાળી લેવાનું કહે છે. ચંદ્રકાંત હવે માન, મરતબો, પૈસા-યા લક્ષિમનો લાક્ષ્ય નથી રહ્યો પોતાનો આ આશ્રમ તજ એ કયાંય પાણી જવા નથી ઇચ્છતો ! આખરે વેણીલાલ પોતાની સર્વ મીલકત, ચંદ્રકાંતની ઇચ્છાથી એ આશ્રમને આપી દઈ વાનપ્રસ્થ થાય છે. અને ગંગા પણ એ આશ્રમમાંજ રહી સેવામંત્ર સ્વિકારે છે, લાલુ પણ સેવા ધર્મનો અંગિકાર કરે છે. ત્યાં કદેશ્વરશંકર વ્યાસ તિથે સ્થળોમાં ફરતો આવી ચડે છે. અને સર્વને આશિષ આપે છે. ધનિ,

ભૂલનો ભોગ.

નાટકનાં ગાયનો.

સ્તુતિ.

૧

બાબાઓ—હે વિશ્વંભર દીન બંધુ દુઃખ હર
આયેનો ઉદય કર, હીંદ તણો ભય હર—હે વિશ્વંભર.
માથું જોડી દ્રવ્યકર, વિનતિ હૃદય ધર,
સત્ય માર્ગ દર્શાવ.....

સત્ય પંથે જન વૃત્તિ વર્તાવ
અર્પો એટલું હે....રા....ધા....વર—હે વિશ્વંભર.

૨

બાબાઓ—આ અજબ ખેલ સંસાર,
શણ સમજો મન સાર,
માણી માત્ર જગરંગ ભૂમીપર, પાત્ર બને સુખવાર—આ
પુરુષ પ્રકૃતિ નાયક નાયિકા, સૂત્રધાર, પ્રભુધાર
માયા નટી થઈ નાચનાર,
કળી નખરાં કરે હજાર
હાલન માનવ દેવ દસાવે.
વીરતા પામે પાર—આ.

નાચનારીઓ—મારે સરખે ગાગરીયાકા ભાર.

સાવરીયાં લે ઉતાર;

હાથ હોગઈ હું મચતો બેઝાર બેઝાર—મારે
પનીયાં ભરત મોરી કમર લચક ગઈ.

ચલત ચલત ગાગર સર હર ગઈ

કરત રહી હું પુકાર

મચહું નારી, લોલી બિચારી,

હાથ દીલે મોરાર—સાંવરીયાં.

૪

વેણીલાલ—કુળ મર્યાદ ગહન,

ભૂષણ કુળનું સ્વજન.

યદી કુલ કરે મન પ્રાણ

તોયે ખ્યારા પરજન—કુળ

દેવે કલેશે સળગે જગત,

જવાલા પ્રસરી ઘર ઘર

શુદ તત્ત્વ ખારી હૃદય.

ચલત કહી કાર સજન—કુળ.

સરસ્વતિ—પતિ સુખનો નહીં આ ભવે વારો.

અધમ આ આર્ય તણો સંસાર ખારો—પતિ

બહુ બિચારી કરે વૈતરાં. અપજશનો શીરભારો.

સાસુ નણદી ખુબ સતારે. હાય દુઃખી જન્મારો—અધમ

સતિ વિરુદ્ધ પતિ ઉસ્કરી. કરતી અધમાચારો.

દંપતિ સુખમાં ભેદ પડાવે. સરેવાં દ્રષ્ટ હજારો—અધમ

૧

ગંગા—ભણવા જતી ભોળી બાળા.

ભરમાવે તુજસમ ભામટા જમમાંય,

વાટયે જોતાં હડકાયા થઈ વાટે ઘાટે છુપાય,

છુટી મળતાં છોકરીઓને પુઠે પુઠે ધાય

કરે ઇશારો આંખડી કેરો. લાજ ધરે ન જરાય—તુજ.

ખેંખારો મારી ખચ્ચર ઓ, ધ્યાન ખેંચતા ત્યાંય,

હસી હસાવી અરે ફસાવે જીવન ત્યાં ધુળ ધાય;

એવા નર પશુઓના શીરે, વરસો આપ સઘાય—તુજ.

૭

સરસ્વતિ—પ્રેમનાં મંદીર મારાં સુનાં હો માણ પીયુ.

પ્રેમનાં મંદીર મારાં સુનાં—દેવ.

સુનાં આવાજનાં રનેડે પથરાઈયાં, પગનાં આ પાવક પીયુનાં

પ્રકટાવ્યા અંતર ઉગાથે શ્રદ્ધાદિપ, જાપતી રહી જાપ પ્રભુના
હો પ્રાણપિયુ-પ્રેમના.

અંદ્રકાન્ત—તપતો આ લાલ સૂર્ય,
શોષે વારીને કરતો જળાશયો સુનાં
મૂચળધારેથી વર્ષાવી અંતમાં; રંજન કરે મન સહુના
હો પ્રાણ સખી મહાલીશું. ભાવ ધરી ધરી હુના-પ્રેમનાં

૮

લાલુ—વાગ્યાં હોય તે જાણે હો કામખાણુ વાગ્યાં હોય તે જાણે
જોડ્યા લંગોટીયા શું પિછાણે—હો કામ-
અલાઉદ્દીનને વાગ્યા, પૃથુરાજને વાગ્યા.
ઠંડા થયારે મસાણે

કરણધેસાને પાટણમાંહે વાગ્યાં,
મેં વાંચ્યું ધીતિહાસ પાને—હો કામ,

વાંટો આ લાલજી દેકડ તિલાચી. નયનોનાં બાજુ મારી જાણે
જોળી ફોધ લેંચ્યાં બહાર ઉઠે ત્યાં
નાક ઘસી નાંખવું તે ટાણે—હો કામ

૯

સુરસ્વતિ—પોરે મીઠી કોવત્ર રૂડું ટહુકારી-
આવે સજની પીયા અહીં પ્યારે
ખુશ મન કરનારી રીઝવતું પ્રાણા—પ્રેમ.

રજની ગરુ કાળી દળી કપે
ઉર કમળ ખીલતું રસિ ઉરપે
મીઠ વધાવી માંડું ન હો કહાણી—પ્રેમ.

નરાધમ —છે દુનિયામાં ઉત્તમ પીવો શરાબ
 બલેને શાણ્યાંઓ કહેતા એ ખાના ખરાબ
 સંગત એની ખ્યારિ. રંગત એની ન્યારી.
 હીલદારી હુશીયારીનું, એ એક હથીયાર-દુનીયામાં.
 સુગાએછે શાને લોક ગમાંર.

દૂર રહે સ્વર્ગ આંગળ ચાર.

એક નહીં પણ લેતાં શીખો પેગ ચાર ચાર
 દાના હોતો પીઓ બસ પીઓ શરાબ શરાબ-દુનીયામાં

ગંગા—હું હીકરી થઈને અવતરી હિંદુ સંસારમાં
 મુજ હીકરને ના પીરશે બાપુ
 તમ સ્વાર્થ કેરા બારમાં—હું

સાખી.

પરવશ અમારી છે દશા, બાપુ જરા સાંખી જુઓ
 તમ હાથથી જ્યાં ફેંકશે ત્યાં; બાંધશે લાગી કુવો.
 તરથું કે કુખી મરથું તે જોવાનું ના તમને રહ્યું.
 નિત માર મુંગો સહિ અમે આ શીર તમ ચરણે ધર્યું
 ના હીન છે હુંકે ખરે, અમ રંકના ઉદ્ધારમાં.
 દેખાડતા બ્યવહાર પણ દલી બપાપારમાં—મુજ.

નવલ—પ્રીતિ હાન દીધું ના લીધું કદાપિ
 ભેટેના હૈયા પ્રેમીના ચાંપી
 સાર્થકતાથી આ તન પામી—પ્રીતી.

લાલુ—સાહેબ બડો હું મડમ તું છે ગોરી
 જયુગલ બબ્બવી લઉં હું ચીત આ ૧

નવલ—રસીયા હું રસધેલી વ્યાકુળ છું બનેલી
 રમાડો રાસ ખેલી પ્રીતમ રસરેલી.

લાલુ—પુનમની રાતે જશું વરલી સંગાથે-
 ખેસી ટેકસીમાં સાથે. ઇંગ્લીશ સ્ટ પેરી માથે.

નવલ—પ્રેમ પ્રતિભાં થયી હું હાથે—પ્રીતી.

આનારીઓ- રાધે તું ગોરી ગોરી.
 તોરે મન બસ કીનો સાંવરને ચોરી—રાટે

ચાંદ હય ગોરા. હંસ હય ગોરા ગોરા ગોરા તોરારે,
 તું હય ગોરી ગોર બહનકી.

કસું સાંવરને ચીત દેરા—રાધે

જમના કાલી, બંગી કાલી, કોયલ કાલી કાલીરે.
 મોહન કાદી- મોહિ ખ્યાદી,

પ્રીતલી પ્રીત ન-રાલી ૧-૧૧૫

નવલ—મંચ કયસે બાર પનીયારે પનઘટપે
 નટખટ ખોલત છુંઘટ ખોલત,
 નૈન નયાવે કનૈયારે પનઘટપે-મંચ કયસે.

સાખી.

અંદકાં ત-પ્યાસે પનઘટપે હુએજખ, નચનવા ઘનશ્યામકા,
 હુંદતે લગે નાચને, દીવાના અમૃતજામકા,
 પનઘટસે કહાં તું ભાગતી, ફરીયાદસે હય કામ કયા,
 ઘટઘટમેં ખાસી હય સહા, વો કાન ગોકુલગામકા,

નવલ—લાજ ધરત નાહી, જાડુ કરત વાહી,
 ખંસીવાલા કનાઈ, કરત પ્રીરત કામનીયારે પનઘટપે.-મંચકયસે,

૧૫

સરસ્વતી-પ્રીતમ પીયુનો બેઠમ કેમ દુર થાયે,
 હુકયે બેઠું અમી ઝરણુ નિત્ય સુકાયે-પ્રીતમ.
 અશરણુ શરણુ સહાય કર, હરી ન સહેવાય,
 બળતી હું જયમ પતંગ

દીપક જ્યોતિ માંહે-પ્રીતમ

૧૬

સાખી.

ગંગા-અનાથ ગાળકી, સનાય આજે થઈ,
 નીભાવજો સંગાથ નાથ આપ હીલ દઈ.
 પ્રાણુ આપ્યો તમ ચરણે પીયુ રાખજો ચરણે
 લક્ષ્મીનો જેમ વાસહો ભગવાનને ચરણે-પ્રાણુ.

જયંત-તું મમદેવી ભગવતિહુ પુબરી ખાસ,
 રાખીશ હુકય મંદીરમાં, પુરણુ કરે પ્રણુ આશ,

ગંગા-સ્નાન કરશું સંગાથ; સ્નેહના ઝરણે-પ્રાણુ.

વેણીલાલ-૧૧૧ વેણનાદે, દાના હીવાના થાએ
 વીનાય પંથે ચાલી; અંધા માર્ગે ભૂલે;
 બુદ્ધિ જ્યાં હુરાયે:—માયાં,
 યૌવનનો મદ આકરે; આશા ભર્યો યુવાન;
 ભવ તરવા મચ્છા કરે; છાતી ખાંધી પડાણ;
 લાળે કુળ; ટળે સુખ; મળે દુઃખ; કરે અક્ષય સદૃશ સંસાર;
 રંગ રંગે લાગી ખેલે; યની ખવાર હાએ હાએ;
 ખાન; ખાન; સાન; જાન; માન; જાન;
 જતો એળે માનવ અવતાર;
 જેના નામ ઠામ ના નીશાન;—માયા.

હાલુ-તારી પ્રેમ સરીતામાં પડવાદે નહાવાદે કુખાવાદે રે,
 નવલ-આ સરીતામાં સરીજતાંતો; નહીં લાગશે વાર
 પાછળથી પસ્તાણું પડશે; હારી થશે ખુવાર—તારી
 હાલુ-સાગર તરીને પાર ઉતરે; અથંગ છું તરનારો રે;
 તારા જેવા ખખેચીયાને; તરી જતાં શી વાર રે;
 નવલ-શાન્ત નીર ઉંડા બહુ હોયે છે કંઈ તેનું જાન;
 હાલુ-કુખી મરતાં છેલ્લા આસે; ધરીશ તારું ધ્યાન રે-તારી.

નંગા-તરસ્યા તમ દિહારના આ નયનો તલસે
 દર્શનીયાં દેને—તરસ્યા
 અનેરા સંદેશા મહુ ખ્યારા; મીઠડા વેણ કંઈ કહેને-તરસ્યા.
 નિર્ગળ જાતિ નાર અમે; તમે પુરૂષ ચતુર સુખજી
 પશુથી પણ બહતર અમ જીવન
 સુધારને પ્રિય પ્રાણ

નંગતનાં ધન્યવાદ લેજો—તરસ્યાં.

નથી ચાહના સમ હરજાની; હાસાં બની કડું સેવ
તન મન વચને થજો અમારા, અહુર્નિશ હો દેવ;
અમ શીર શત્રુ થઈ રહેજો—તરસ્યા.

૨૦

હાહુ-બનીશ હું ગુજરાતી જેનું મેન બહુ ખેશ,
પટેરી ધોતીયું; પાઘડી; અંગરણુને ખેશ
હું પટેલ થઈને ચાલીસ; ગોખણે બનીને મહાલીશ;
હીરાજશા મહેતાના જેવા, થેલીઆ રાખીશ;

મંગા-વા....વા; વા....વા; વા....વા; વા વા;
કુડાવી નાખજો માથે, પ્રીરંગી જેવા કેશ—બનીશ

હાહુ શન્તાશમાની ચાલીમાં જઈ, બાપણે આપીશ;
કામૈસના કણ્યાનો; રહાયો આપીશ,
ગાંધીજીના નંબો રૂરા ફેંટીયો રાખીશ;
રાજ સવારે ઉઠી રૂ બરૂચી હું કાંતીશ

મંગા—વા....વા, વા....વા; વા....વા; વા વા;
દેશનમાંથી ફરકી જઈ રાખજો દેશ તેવો વેશ—બનીશ

શ્રદ્ધાન્ત—સ્વાશ્રય અતિ હિત સારે,

૨૧

વિવાદ તજ ભારે;
ખદલો હર ઘડી પલ,
મિત્ર રંગ હા સંસારે;—સ્વાશ્રય;
હિંદય અસ્ત્રાધિન;
સુર અસુર જગ બ્યારે;
કર્મ કર વિસારી દુઃખ;
ફળ હરી હરતે સારે;—સ્વાશ્રય.

અનામ.

